

ПРОФЕСОР АЛЕКСАНДЪР БАЛАБАНОВ В МОЯ ЖИВОТ
(СПОМЕНИ И МАТЕРИАЛИ)

Александър Ничев

I

1. Лекциите на Александър Балабанов никога не оставаха, така да се каже, преподавателски монолог. Нашият учител обичаше да активизира аудиторията и често ѝ задаваше въпроси. Веднъж на лекция за старогръцката лирика пожела да му се напише на гръцки името *Сафо*. Неколцина, които той посочи, не решиха тая задача. Посочи и мене. Излязох на черната дъска, написах името и, престаравайки се, добавих и латинския му облик. „Ти пишеш много красиво – каза той. – Обади ми се след лекцията.“ Обадох му се. „Дай си тетрадката.“ Дадох му тетрадката си – един голямоформатен тефтер, който ми служеше за всички занятия, при всички преподаватели, и се откриваше с резюмета на прочетени от мене книги. Професор Балабанов разгледа тефтера и, вярвам, се убеди окончателно, че пиша красиво. „Не обичам христоматиите – каза той, – но ме задължават да съставя една по древногръцка литература. Би ли ми преписал текстовете за нея?“ – „Да, господин професоре.“

Тази христоматия изобщо не бе съставена и никога вече не стана дума за нея. Професор Балабанов се бе освободил по някакъв начин от задължението си.

Наистина, онзи, който го познава, не може да си го представи като съставител на христоматии.

Сега го разбирам добре. Аз също не обичам христоматиите.

Макар че пряко волята си съм участвувал в три: две университетски и една средношколска.

2. Всеизвестно е, че той бе човек жизнелюбив. Една от многото прояви на жизнелюбието му бяха честите ресторантски срещи със студентите. На тия срещи естествено се ядеше и пиеше, пушеше се и се говореше несериозно, но професор Балабанов им придаваше и своеобразна интелектуалност. Той бе стигнал до тъжното заключение за бързопреходността на живота, до което стигаме вече и ние, неговите ученици. Сега и ние, достигнали неговата възраст, се вълнуваме – и често до болка – от мисълта, че тоя свят няма да ни остане. „Бу дюнѝ бизе калмаяджак“ – изрече той на една такава среща, после изведнъж: „Кой ще ми преведе това на латински?“

Одързостих се, взех салфетка и написах: „*Nis mundus nobis non mansurus est.*“ Надписах я „За професор Балабанов“ и я подадох на седящия до мене. Предавана от човек на човек, бележката стигна до професор Балабанов. „Чий е този превод?“ – запита той. Станах.

– Ела да седнеш до мене.

На снимка, която бе направена тази вечер, аз, студентът от първи курс, съм до професор Балабанов.

3. Въвеждайки ни в историята на старогръцката литература, той, както е и редно, смяташе за нужно да ни запознае със съществуващата научна и учебна книжнина. Един дял от въпроса бяха неговите оценки за учебни книги, излезли на български. Оценка му бяха в типичен негов емоционален стил. Той не привеждаше доводи, а просто окачествяваше. Доводите му *за* или *против* се подразбираха, или поне той смяташе, че трябва да се подразбират. Веднъж в такава уводна лекция спомена популярната у нас Коханова *Гръцка литература*. Спомена я не за да я препоръча, а за да я определи като „учебник за налбанти“.

Познавах добре Кохан по Игнатовите издания на *Гръцка литература и Западноевропейски литератури*. Оценявах книгите му като отлични. Освен това бях във възрастта, „когда я верил и любил“, за да се изразя с думите на поета, а казаното от професор Балабанов бе някакво поругание на вярата и любовта ми. Вдигнах ръка и, преди да получа разрешение да говоря, станах. „Господин професоре, Кохан не е автор за налбанти. Той се стреми към съдържателни, а не формалистични анализи на литературните произведения.“

Професор Балабанов помълча, усмихна се и дори се засмя.

Не ми се разсърди.

Той ни учеше да не робуваме на авторитети. Искаше от нас да разсъждаваме със собствените си глави.

4. И в лекции, и в статии обичаше да цитира или да парафразира Ботев: „Роб бях тогаз, вериги влачех.“ Ясно се долавяше дълбокото му удовлетворение на човек свободен, скъсал веригите и отхвърлил робството си. Той бе критичен, не вземаше нещата, както казваше сам, „на кредит“. Когато на изпит при него изрекох някакво съждение, той, за мое учудване, не го прие. „Но това – отговорих – го казвате Вие, господин професоре!“ – „Не гледай какво съм казал. Аз мога да кажа много и различни неща. Искам да чуя ти какво мислиш.“

Да постигаме истината чрез *ѐревна* (тази гръцка дума му беше любима), т. е. чрез проучване на проблемите, чрез лично вникване в тях, да проверяваме това, което ни твърдят, да не приемаме нищо на сляпо доверие, да не влачим вериги и да не бъдем роби – ето на какво ни учеше той.

5. Това, което следва, имах случай да разкажа в спомените си за професор Дечев.

Професор Дечев бе пълна противоположност на професор Балабанов. Той бе човек на строгия ред и изискваше ред и от нас. Нему бе чужда артистичната небрежност на професор Балабанов. Допущаше близост със студентите само дотолкова, доколкото тя бе съвместима с учебните занятия. Към нас се отнасяше често със съдържана строгост или с ирония. Не приемаше никаква разпуснатост, никакви своеволия. Студентите се страхуваха от него и, може да се каже, не го обичаха. Мнозина от тях докрай не успяха да съзрат това, което бе негова положителна същност и което го правеше учен от европейска величина.

Спомням си като сега: на ресторантска среща в „Славянска беседа“ един от студентите вдигна странен тост: „Да пукне Дечев!“ Никой не му възрази. Тостът видимо допаднаше на всички. Възпротиви се единствен професор Балабанов. „Как така да пукне? Ти знаеш ли, че без Дечев няма класическа филология?“

Някой би го заподозрял в престорена колегиална солидарност. Не мисля, че подобно подозрение ще бъде основателно. Но дори ако за миг го приемем, то би означавало насилие над себе си, потискане на своето собствено „аз“ – а на това не всеки е способен. Професор Балабанов можеше да замълчи, и мълчанието му щеше да бъде красноречиво.

Той обаче не стори това.

6. След като завърших университетския курс, пожелах да стана докторант. Нямаше бюрократични пречки: подадох заявление и бях вписан в една служебна книга под номер 18. Дисертационната си тема бях определил отдавна: Аристотел за трагедията. Атичeskата трагедия като поетически текст и нейната функция в оценката на Аристотел бяха събудили интереса ми още в гимназията, когато четях *Любов и поезия* на професор Балабанов. По-късно лекциите по старогръцка литература направиха тази тема още по-притегателна за мене. Тук се прибавя още подтикът, който ми дойде от Лесинг (*Хамбургска драматургия*), от Виламовиц (*Увод към атичeskата трагедия*), от Макс Поленц (*Гръцката трагедия*).

През 1948 г. се явих на докторски изпит. В изпитната комисия влизаха проф. Владимир Георгиев като декан на Историко-филологическия факултет, проф. Александър Балабанов като титуляр на дисциплината *История на старогръцката литература*, проф. Христо М. Данов и проф. Иван Саръилиев. Имаше и публика. Последната, за разлика от днешната, която, дори когато е некомпетентна, има право да се изказва, тихо и чинно заемаше няколкото десетки стола в неголямата заседателна зала на тогавашния деканат. Изпитът бе действителен, а не символичен. На докторанта не се позволяваше да използва бележки или изложения, написани предварително. Въпросите на комисията – по литература, по стара история, по антична философия – се задаваха в момента и в момента трябваше да получават отговор. Въпроси и отговори, отговори и пак въпроси – цели три часа, от 10 до 13.

Първият въпрос ми бе зададен от професор Балабанов:

– Александър Ничев, как стигнахте до идеята да се занимавате с въпросите на атическата трагедия?

Можех да отговоря в смисъла, в който говорих малко по-горе, но се побоях, че това ще прозвучи като лицеприятие спрямо професор Балабанов. Не можех да кажа например: „Вие, господин професоре, написахте или казахте това и това, което ме напъти към темата.“ Такъв отговор би бил във висока степен верен, но явно неуместен за момента. Ето защо дадох друг, също така верен, макар и неизчерпателен, но пък, както ми се стори в онзи миг, литературно ефектен.

– Господа професори! У Пушкин има едно изречение, което определя преводача като товарен кон на литературата. Занимавам се с преводи, но винаги съм желал да бъда нещо повече от товарен кон, па макар и литературен. Искал съм да дам и нещо от собствената си глава.

По-късна справка с Пушкиновия текст ми изясни, че съм допуснал неточност: поетът говори за товарни коне не на литературата, а на просветата. Сметнах, смятам и сега, че неточността ми не е била бог знае колко значителна.

7. След празничните преживявания, свързани с докторската ми защита, трябваше да се върна към всекидневието. Двайсет и шест годишен, аз все още разчитах на бащината трапеза и това ми тежеше. Ето защо често ходех с баща си по бояджийски обекти и му помагах. Моята помощ му спестяваше надници за наемни работници. Така чрез работата, която вършех, донякъде успях да неутрализирам тягостното чувство, макар че, от друга страна, баща ми дори не ми загатваше за някаква ненормалност на положението ми в семейството.

Освен това работех върху превода на Софокловите трагедии. Вече бях превел *Едип цар* и *Антигона*. Въодушевен от честолюбивата цел да дам на български целия Софокъл, работех от ранно утро до късна вечер, самоосъждайки се на доброволен домашен затвор.

Възможностите за класическия филолог по онова време – а то бе времето, което премахна античните езици от програмата на средното училище, – бяха крайно ограничени. Изключих решително идеята за професионална преквалификация. При това положение единствената възможност да се посветя на специалността си бе да работя като университетски преподавател. Желаяйки да заслужи евентуалното си постъпване в университета, държах да изработя колкото се може по-голяма част от Софокловия текст. Като свой актив, пак с отношение към мечтаната цел, разглеждах и сътрудничеството си в литературни и нелитературни периодични издания. Изобщо бях си спечелил някакво име на книжовен труженик и имах известно самочувствие. Без това самочувствие едва ли бих се осмелил да говоря и да пиша на довчерашните си учители в София за своите дръзки планове. Както разбирах от писмата им, те са ме ценили, обсъждали са моята кауза и са смятали, че мога да разчитам на успех. В тоя

смисъл за мене има голямо значение преценката на професор Балабанов. „Казах ти още през лятото – писа ми той на 21 декември 1948 г., – че във всеки случай твоето място е в университета.“ Същевременно ми съобщаваше за постъпки пред Факултетския съвет да бъде избран за асистент по латинска филология.

Слабо е да кажа, че това признание за перспективността ми на класически филолог ме радваше. То ме вдъхновяваше и задължаваше да работя. И работата ми спореше.

8. В началото на 1949 г. преживях радостно събитие: бях назначен за асистент. За жалост радостта ми твърде скоро помръкна. Катедрата не ме прие с онази колегиална топлина, която, струва ми се, заслужавах. Едва бях започнал преподаванията си по латински език, когато се направи предложение да бъде посетено и обсъдено мое занятие. Нямах и не можех да имам нищо против. Не очаквах обаче обсъждането да приключи с рязко отрицателна оценка: занятието било методически неиздържано, в него имало схоластика, средновековие. На какво приличало това, че съм карал студентите да правят граматически разбор или да определят морфологични случаи? Защо, използвайки черната дъска, съм пишел примерите не един под друг, а разбъркано?

Никой не ме подкрепи, не беше изречена нито една насърчителна дума. А моето убеждение бе, че приучвам аудиторията на съзнателно и мотивирано отношение към превеждания текст. Това убеждение изповядвам и сега и преподавателската ми практика по език в основите си остана непроменена.

По-късно дойде предложение да се обсъди току-що отпечатаната ми дисертация. Предложението бе доста странно. Нали научната степен ми бе присъдена след публично обсъждане, и то въз основа на одобрителни рецензии! Отново не възразих. На катедреното заседание се изказаха мнозина – и никой не откри нищо положително и убедително в дисертацията ми. Един от асистентите бе подготвил дълга рецензия, която отпосле публикува в университетския *Годишник* под заглавие *По някои проблеми на античката трагедия*. Основната му мисъл, изразена там, бе, че изследването ми е коренно погрешно.

Отново – никаква подкрепа от никого. Не ме защити и професор Балабанов, който бе мой рецензент при докторската ми защита. Другият рецензент професор Владимир Георгиев напусна заседанието поради заетост в Академията и не се обвърза с моята кауза.

Защитената дисертация бе отречена.

9. По онова време много често и не без основание се говореше за методология в литературата. Не останах чужд на тази тема, неколkokратно взех думата по нея и публикувах едно-друго. Въпросът за литературната методология се оцени като важен и за нашата катедра, която ми възложи да докладвам по него.

Не сметнах за нужно да формулирам правила и принципи. Стори ми се по-уместно да разгледам от методологически зрителен ъгъл литературната продукция на катедрата, което обаче означаваше критика, адресирана към колеги. Давах си сметка, че ще трябва да засегна и професор Балабанов, нещо неприятно и за него, и за мене. Но онези, които помнят атмосферата от първите години след 1944 г., ще си спомнят също така откровеността в изказванията ни, които понякога прозвучаваха дори грубо. Смятах – смятам и днес, – че грубата искреност бе достоинството на тогавашния ни живот. Не твърдя, че докладът ми е бил безпогрешен – но той бе конкретен и откровен. Знаех от Ленин, че нещата трябва да се назовават със собствените им имена, от Аристотел – че истината стои над Платон, от Нешо Бончев – че литературното поле не е бална зала, в която се разменят комплименти.

Докладът предизвика недоволство – което впрочем и очаквах. Катедрата го отрече. Професор Балабанов го определи като ненаучен.

Уверен в правотата си, заявих, че ще го предложа за отпечатване. Обърнах се към списание *Септември*, което го публикува.

При случайна среща Симеон Радев ми каза: „Господин Ничев, не трябваше да публикувате това за Балабанов.“ „Защо, господин Радев?“

Чрез по-нататъшния си развой животът у нас не съвсем деликатно ми подсказваше, че много често нещата не бива да се наричат със собствените им имена.

II

1. *Затворено писмо в два варианта: един кратък (а) и втори – по-обстоятелствен (б).*

(а)

София, 23 юни 1948.

Драги Александър Ничев,

Дисертацията ти е удобена. На 30 юни десет часа преди пладне в заседателната зала на Академичния съвет ще стане изпита от комисията – Ал. Балабанов, Вл. Георгиев¹, Саръилиев², и Христо Данов³.

Гледай да бъдеш тука по възможност малко по-рано.

Желая ти здраве и отличен успех.

Ал. Балабанов.

(б)

София, 23 юни 1948.

Драги Александър Ничев,

Докладите за твоята дисертация бяха редовно изложени 15 дена. Снощи факултетният съвет избра комисия в състав: Ал. Балабанов, Владимир Георгиев, Саръилиев и Христо Данов. Тая комисия въз основа на докладите по принцип одобри дисертацията ти. Състави временен протокол. На 30 юни ще стане устният изпит, на който ще трябва да ти се поставят въпроси около дисертацията ти и да я защитиш. Също ще бъдеш изпитван и от Владимир Георгиев и от Саръилиев по съответните предмети, за които си представил писмени кратки работи.

Струва ми се, налага се, ако ти е възможно, да дойдеш малко по-рано.

Изпитът ще стане, значи, на 30 юни преди пладне в ДЕСЕТ часа, в залата на Академичния съвет публично.

Като ти пожелавам отличен успех, оставам

с поздрав

Ал. Балабанов.

[Послепис]

Моля, уведоми ме за получаването на това мое писмо!

[Адрес]

Господин Александър Ничев

Улица „Александър Стамболийски“, 43.

---

¹ Владимир Георгиев (1908-1986) – по онова време професор по латинска филология към Катедрата по класическа филология, по-късно ръководител на Катедрата по общо и сравнително-историческо езикознание.

² Иван Саръилиев (1888-1969) – професор по история на античната философия.

³ Христо М. Данов (1908) – професор по история на древния свят.

гр. Варна

2. Затворено писмо.

София, 21 дек. 1948.
(През заседанието на фак. съвет.)

Драги Александър Ничев,

Не ти отговорих тъй бърже на писмото ти, защото чаках да узная нещо по-положително. Казах ти още през лятото, че в всеки случай твоего място е в университета, но не вярвах, че толкова скоро ще стане. Днес подадохме доклад с другаря Вл. Георгиев, за да бъдеш избран асистент по латинска филология, както го е написал и добре аргументирал другаря Вл. Георгиев. Навярно ще се гласува още днес. Пиша затова писмо, за да научиш по-рано. А на края на писмото си ще ти пиша и резултата.

Но още сега те поздравявам и ти желая плодотворна академична работа. И те моля – като мисля, че това е по-добре така – да не разгласяваш, докато не мине през Акад. съвет и не се утвърди от комитета⁴, в което не се съмнявам. С поздрав

Ал. Балабанов.

[Послепис]

(Обърни!)

Мина отлично. Сега ще се докладва в Акад. съвет. След това в Комитета за култ. и пр. И чак като се потвърди от там, може да се разгласява. Иначе ще имаме неприятности. Ако дойдеш тук, като се видим, ще говорим подробно.

С поздрав

Ал. Балабанов.

[Втори послепис]

Ако обичаш, отговори ми!

[Адрес]

Другаря

Д-р Александър Ничев

Улица „Алекс. Стамболийски“ № 43.

гр. Варна

---

⁴ Комитет за наука, изкуство и култура (КНИК).